

הצריכה והחיסכון הפרטיים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1971 היה הגידול בצריכה הפרטית נמוך מזה שהיה מקובל בשנות תעסוקה מלאה, תופעה שנחקימה גם ב-1970. הצריכה הפרטית הריאלית גדלה ב-4.5 אחוזים (עלייה בשיעור של אחוז וחצי בלבד בצריכה לנפש), תוך עליית מחירים בשיעור 12 אחוזים, והגיעה ל-13,892 מיליון ל"י במחירי 1971. לגידול איטי כזה של הצריכה הפרטית, בהשוואה לעלייה של 9 אחוזים בתוצר, נודעת חשיבות, שכן הוא מאפשר לשחרר מקורות ליעדים אחרים. אולם במשך שנת 1971 הסתמנה מגמה ברורה של עלייה בצריכה הפרטית.

ההכנסה הפרטית הפנויה מכל המקורות גדלה ב-1971 בקצב מהיר יחסית לגידול הצריכה, 8—9 אחוזים ריאליים לנפש. עלייה מהירה זו בהכנסות נתאפשרה הודות להאצה בקצב גידול התוצר, התרופפות הסכמי "עסקת החבילה" שנחתמו ב-1970 ונקיטת צעדי ריסון חלשים יותר (בעיקר מצד ההכנסות) ע"י הממשלה ב-1971. ההפרש הגדול בין קצבי הגידול של הצריכה וההכנסה התבטא בעלייה ניכרת בחסכון הסקטור הפרטי, והנטייה הממוצעת לחסוך מההכנסה מכל המקורות (למעט מילווה חובה, ראה להלן) עלתה מ-29 אחוזים ב-1970 ל-32 אחוזים ב-1971 (בהשוואה לנטייה ממוצעת לחסוך בשיעור 24 אחוזים בשנים 1960 עד 1965).

השוני הרב בין שיעורי הגידול של הצריכה וההכנסה הפרטיים ב-1971 הוא יוצא דופן על רקע ההתאמה שהיתה בעבר בין הצריכה וההכנסה. על בסיס מערכת הנתונים, שיש עתה בנמצא, אין בידינו לתת הסבר מלא להפרש גדול זה. כמה גורמים, שיימנו להלן, יש בהם להסביר חלק מן ההפרש האמור. נראה, שבעיקרו נעוץ ההפרש בכך, שבמשך 1971 לא הספיקו הפרטים להגיע להתאמה מלאה בין הצריכה לבין הגידול בהכנסה. במחצית השנייה של 1971 החל גידול מואץ בצריכה הפרטית, אך הדבר לא התבטא בממוצעים השנתיים. גורמים נוספים, שפעלו, כנראה, ליצירת ההפרשים בין ההכנסה והצריכה הם (א) הגדלת החיסכון ובמיוחד החיסכון בדיוור בשל העלייה במחירים היחסיים של דירות; בגלל עלייה זו מופנה אחוז הולך וגדל של ההכנסה הפנויה לרכישת דירות; (ב) העלייה המהירה שהיתה ב-1971 בהעברות מחו"ל (הנטייה לצרוך מהכנסות אלו נמוכה יחסית).

העלייה בחיסכון הקיפה את כל מרכיביו; החיסכון-השקעה בדיוור גדל במהירות, ובחיסכון בנכסים הפיננסיים היתה עלייה ניכרת בעיקר בפיקדונות לזמן קצוב, פו"ק תמ"מ וזכויות נטו בקופות גמל. בשנת 1971 חלה עלייה ניכרת בגביית מילווה חובה (תוספת של כ-600 מיליון ל"י). אמנם נגבים מילווה אלו מכוח החוק, אך יש בהם אלמנט חיסכון ניכר.

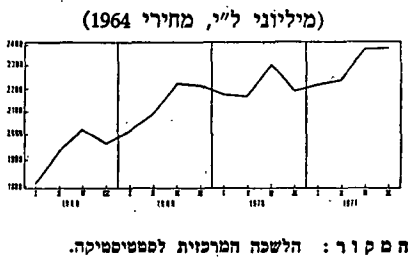
אשר למרכיבי הצריכה, היתה הקטנה של שני אחוזים ברכישה לנפש של מוצרים בני קיימא, אך במשך שנת 1971 נסתמנה מגמת עלייה ברכישות אלו. עלייה מהירה, יחסית, היתה בצריכה לנפש של שירותים אחרים — 6 אחוזים לנפש.

2. התפתחות סך הצריכה הפרטית

בשנים 1965–1960 גדלה הצריכה הפרטית הריאלית לנפש, בממוצע, ב־6 אחוזים. לאחר המיתון, בשנים 1968–1969 היה קצב גידול הצריכה מהיר אף יותר. בשנת 1970 חלה תפנית בקצב גידול הצריכה הפרטית, וזו עלתה בכאחוז אחד לנפש תוך מגמה של ירידה במשך שנת 1970. עלייה איטית כל כך היתה כבר במשק הישראלי, אך זו היתה בשנות המיתון — אז היה המשק שרוי בתנאי אבטלה, והעלייה במקורות ובשימושים היתה איטית מאוד. שנת 1970 היתה יוצאת דופן במובן זה, שהצריכה הפרטית לנפש עלתה בקצב איטי מאוד על אף שהמשק היה בתנאי תעסוקה מלאה ועלייה מהירה בשאר השמושים.

בשנת 1971 היתה העלייה בצריכה הפרטית הריאלית לנפש דומה, בממוצע שנתי, לזו של שנת 1970 — עלייה בשיעור 1.3 אחוז לנפש. אולם ממוצע זה אינו משקף את מגמת גידול הצריכה הפרטית. ב־1970 היתה הצריכה במגמת ירידה ב־משך השנה, ואילו בשנת 1971 הסתמנה מגמת עלייה מהירה יחסית בצריכה הפרטית. במחצית השנייה של 1971 היתה הצריכה הריאלית לנפש גבוהה ב־3 אחוזים מהרמה במחצית השנייה של 1970. אם ננכה מסך הצריכה הפרטית את שירותי מלכ"ך ודיוור — שירותים שרגישותם להכנסה ב־תקופות קצרות נמוכה מאוד (וגם שיטת האמידה של ההתפתחויות שחלו בהם במשך השנה אינה טובה) — גם אז תהיה עלייה במשך השנה.

דיאגרמה ד' 1
סך כל ההוצאה לצריכה פרטית,
לפי רביעיים, 1971–1967

את התגודות בצריכה הפרטית בשנתיים האחרונות ניתן ליחס במידה רבה להשפעה של מדיניות הממשלה על ההכנסות בשנתיים האחרונות. לאחר הבחירות לכנסת ולרשויות המקומיות ב־1969 נוצרו בקרב הציבור ציפיות למדיניות מרסנת מצד הממשלה. אכן, בתחילת שנת 1970 נחתמה "עסקת החבילה" שהבטיחה עלייה נומינלית קטנה בשכר, ולעומת זאת, הגדלה בשיעורי המסים והטלת מילואות חובה בשיעור ניכר. "עסקה" זו היתה אמורה אפוא להוריד את ההכנסה הפנויה אצל רבים. באופן מעשי הופעלה "עסקת החבילה" במחצית השנייה של 1970, אולם בשל הציפיות וההכנסות הפסיכולוגיות היתה כבר במחצית הראשונה של 1970 התאמה לרמת ההכנסה החדשה, והדבר התבטא בירידה של הצריכה לנפש במחצית השנייה של 1970. ב־1971 היתה עלייה מהירה (אם כי איטית במקצת בהשוואה לשנת 1970) בקצב גביית סך המסים (ישירים ועקיפים) בניכוי העברות. עליות אלו נובעות מהגדלת שיעורי המסים ב־1970, בעוד שבמשך 1971 לא היה שינוי מהותי בשיעורי המסים. מאידך גיסא, היו חריגות בתחום השכר מעבר לעסקת החבילה, והממשלה לא נקטה מדיניות מרסנת נוסף על זו של 1970; להיפך — בגלל לחצים חברתיים, הגדילה הממשלה במידה רבה את תשלומי ההעברה.

ההכנסה הפרטית מכל המקורות¹ גדלה ב־1971 ב־25 אחוזים (במחירים שוטפים) בהשוואה לעלייה של 17 אחוזים ב־1970. העלייה ב־1971 היתה מהירה למדי והיא נבעה בחלקה מההחשה בגידול התוצר.

עלייה מהירה זו בהכנסה עוקרה בחלקה על ידי מספר גורמים: סך תשלומי המסים הישירים עלו בקצב מהיר יותר מהגידול בהכנסה ותרמו להאטת קצב גידול ההכנסה הפנויה. מאידך גיסא,

¹ ההכנסה הפרטית הגלמית מפעילות כלכלית והעברות לפרטים מחו"ל.

הצריכה, ההכנסה** והחיסכון*** הפרטיים, 1960 עד 1971

ממוצע 1960 עד 1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
4,936	7,909	8,113	9,246	10,591	11,782	13,892
הצריכה הכוללת במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)						
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת (אחוזים)						
10	3	2	11	11	3	4
הצריכה הריאלית						
11	—1	6	17	11	8	13
ההכנסה הגולמית הריאלית מכל המקורות						
11	—1	7	18	12	5	10
ההכנסה הריאלית מכל המקורות ללא מילוות חובה						
12	—13	23	34	13	20	31
החיסכון הגולמי הריאלי						
6	1	—2	8	8	0	1
הצריכה הריאלית לנפש						
7	—3	3	13	8	5	10
ההכנסה הריאלית לנפש מכל המקורות						
6	—4	3	15	9	2	7
ההכנסה הריאלית לנפש מכל המקורות ללא מילוות חובה						
8	—15	19	29	10	17	27
החיסכון הריאלי לנפש						
84	84	80	78	77	76	72
נטייה ממוצעת (גולמית) לצרוך מההכנסה ממקורות פנים						
הנטייה הגולמית הממוצעת לצרוך מההכנסה (אחוזים)						
84	84	80	78	77	76	72
מקורות פנים						
76	78	74	71	71	69	64
מכל המקורות						
84	85	81	78	77	78	76
מקורות פנים ללא מילוות חובה						
76	79	75	71	71	70	67
ההכנסה מכל המקורות, ללא מילוות חובה						

* החל משנת 1967 לא נכלל יבוא עולים בהוצאה לצריכה פרטית בהתאם לשינוי בטיפול בסעיף זה, שהונהג במאון התשלומים.
 ** ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מנוכה במדד המחירים לצרכן.
 *** הצריכה והחיסכון מנוכים לפי מדד מחירי הצריכה.

גדלו תשלומי ההעברה בקצב מהיר יותר (44 אחוזים), כך שמשקלה של תוספת המסים הישירים בניכוי העברות מסך ההכנסה הגולמית היה ב-1971 כ-4 אחוזים, לאחר שב-1970 הוא הגיע לכ-25 אחוזים. מבחינה זו היו פעולות הממשלה ב-1971 לריסון ההכנסה הפנויה חלשות יותר בהשוואה לפעולותיה ב-1970 (העלייה המהירה במסים העקיפים פעלה בעיקר דרך עליית מחירי הצריכה).

גורם שקיזז במידת מה את ההאטה היחסית בקצב גביית המסים הישירים (בניכוי העברות) היתה העלייה המהירה בגביות של מילואות חיובה (מילואות ביטחון ומילואות חיסכון בניכוי ההפצות) מ-390 מיליון ל"י ב-1970 ל-970 מיליון ב-1971. מילואות אלו אמורים להיות חיסכון של הפרטים, שכן הם יוחזרו להם בעתיד. אולם, השפעתם על הצריכה, לפחות בטווח הקצר, דומה להשפעת מסים. אצל פרטים שאינם חוסכים מרצונם מביא המילואה הכפוי להקטנת צריכתם¹. לגבי פרטים שיש להם חיסכון חיובי (אפילו אינו חוזי) יש במילואות משום אלמנט של מס. התנאים בהם מוצעים המילואות גרועים יותר בהשוואה לתכניות אלטרנטיביות בשוק — שיעור הריבית נמוך יותר, חיסכון זה אינו סחיר ותקופת החסכון, ובפרט זו של מילואות ביטחון, היא ארוכה ביותר.

ברור אפוא, כי השוני בין תנאי מילואות החובה והתנאים בשוק מהווה מס ופועל להקטנת הצריכה גם אצל פרטים חוסכים (היכולים לקזז את מילואות הביטחון על ידי הקטנת חיסכון אחר). קשה להעריך את אלמנט המס הנובע מאי סחירות המילואות ואורך התקופה, אולם, מאידך גיסא, ניתן לאמוד את מרכיב המס הנובע מהרעת תנאי הריבית. ברור, כי אומדן זה יהיה מוטא כלפי מטה, וכדי שהאומדן יהיה חסם תחתון למרכיב המס גלקח בחשבון שיעור ריבית (ריאלי) אלטרנטיבי של 5 אחוזים, שהוא קירוב טוב למלווים אך נמוך לגבי לוויים. התוצאות מורות, כי מרכיב המס במילואות הביטחון הוא כ-30—35 אחוזים ו-12—17 אחוזים במילואות החיסכון. כאמור, גביית מילואות החובה גדלה מהר מאוד בשנת 1971, ולכן היתה לזה השפעה ממתנת על גידול הצריכה הפרטית.

למעשה, ניתן עתה לתחום את השינוי בהכנסה הריאלית לנפש, שכן האומדנים, שהוצגו לעיל, הינם חסם תחתון למרכיב המס, וניתן להציג כנגדם את ההנחה הקיצונית, שהפרטים התייחסו לכל המילואות כאל מס. לאור הנחות אלו, השינוי בהכנסה לנפש הוא בין 7 ל-9 אחוזים ב-1971 לעומת 1—3 אחוזים ב-1970.

הגורם העיקרי המשפיע על הצריכה הפרטית, הוא "ההכנסה הקבועה" שיש לצרכן. הכנסה קבועה זו היא מעין ממוצע של כל ההכנסות בעבר ובעתיד, ועל כן יהיה לעתים שוני בין ההכנסה הקבועה להכנסה השוטפת. ברור, שהצרכנים יטו להתאים את רמת צריכתם להכנסה הקבועה ולא ישנו את תצורתם עם כל שינוי מקרי וחד פעמי בהכנסתם השוטפת. עם זאת נודעת חשיבות להכנסה השוטפת, שכן בעיות של גזילות מונעות את ההתאמה של הצריכה להכנסה הקבועה.

בעבר היתה התאמה בין השינויים בהכנסה וצריכה, אך מסתבר, כי בשנת 1971 לא היתה התאמה כזאת ונוצר פער גדול מאוד בין ההכנסה הפרטית הריאלית לנפש — זו עלתה ב-7—9 אחוזים — לבין הצריכה הפרטית הריאלית לנפש — זו עלתה רק באחוז וחצי. הפרש זה הוא גדול מאוד וניתן להעלות מספר גורמים שפעלו בשנת 1971 ליצירתו (ראה להלן). עם זאת, נראה, כי הגורמים וההסברים המובאים להלן אינם בכוחם ליישב את העובדות החריגות הללו של שנת 1971. ייתכן, שבעיה זו תמצא את פתרונה בעתיד על ידי תיקון אומדני הצריכה וההכנסה, או על ידי כך, שיימצא מידע על התפתחויות מקוזות שיתרחשו בשנת 1972; בשעת כתיבת הדברים הללו מידע מהימן כזה איננו בנמצא.

1. ההסבר הראשון תולה את ההפרש יוצא הדופן בין הצריכה וההכנסה בשנת 1971 באי התאמה של הצריכה הפרטית במשך שנת 1971 לקצב הגידול המהיר של ההכנסה. אם אמנם נכון הדבר, צפויה בשנת 1972 עלייה של הצריכה הפרטית שמקורה בתהליך ההתאמה הנוצר לעיל.

¹ קשה להגות, כי משפחות כאלו יכלו לבצע חיסכון שלילי "נגדי" מכיוון שהדבר מצריך הלוואות בסכומים קטנים יחסית לטווח ארוך מאוד. אם היו כאלה שהצליחו לעשות זאת, נראה שמשקלם קטן.

כאמור, עלתה ההכנסה ב-1970 בקצב איטי (אחוז אחד לנפש). עלייה איטית זו היתה צפויה (כי נבעה בעיקרו של דבר, ממדיניות הממשלה שניתן לה פרסום רב), ולכן היתה התאמה של קצבי הגידול של הצריכה וההכנסה בשנת 1970. על רקע זה החלה בשנת 1971 עלייה בהכנסות הפרטיות הפנויות. אפשר שהפרטים סברו, כי תוספת הכנסה זו לא יצגה שינוי קבוע, ורק לאחר שהגידול בהכנסה הפנויה נמשך, החלו להגדיל את צריכתם. אכן, במחצית השנייה של 1971 החל גידול מהיר בצריכה לנפש, אולם זה לא התבטא במלואו במוצעים השנתיים — סך הצריכה לנפש עלה בין המחצית השנייה של 1970 למחצית השנייה של 1971 ב-3.1 אחוזים, וזה בהשוואה לעלייה של אחוז וחצי במוצע שנתי. ההאצה בגידול הצריכה הפרטית בין שתי המחציות בולטת בעיקר בצריכת מוצרים תעשייתיים ושירותים אחרים.

נראה, כי ההסבר לאי ההתאמה במשך שנת 1971 אינו ממצה את כל הפער בין גידול ההכנסה והצריכה, ועל כן יש להזדקק להסברים נוספים:

2. גורם נוסף שפעל להאצת הצריכה הפרטית בסוף 1971 הוא הפיחות הרשמי של הל"י שהיה באוגוסט 1971. שלא כב-1970 היתה הפיחות ב-1971 רשמי, ולכן זכו מחזיקי חשבוניות וחשבוניות הצמודים למט"ח לרווחי הון (בעלי חשבוניות פז"ק ותמ"מ זכו לרווחי הון של כמיליארד ל"י המהווה כ-5—6 אחוזים מההכנסה השנתית השוטפת). סכומי כסף אלו, גם כשמתחשבים בכך שהם הופיעו רק לקראת סוף השנה — באוגוסט — שינו את שיווי משקלם של הפרטים מבחינת הצריכה והחיסכון. סביר להניח, כי צרכנים אלו, שזכו ורכושם גדל, יטו להגדיל במידה מסוימת את צריכתם — דבר שיתבטא בהקטנת החיסכון מתוך ההכנסה השוטפת בעיקר בסוף השנה. מצד שני, בגלל המדיניות הממשלתית של שמירת מחירים על המלאי הקיים לא הביא הפיחות להתייקרות מיידית של מוצרי היבוא, כי אם להקדמה מסוימת של רכישות. ראוי לציין כי תופעה זו היתה גם בשנת 1970 אולם אז לא ננקטה מדיניות של שמירת מחירים, כך שהקדמת הרכישות בשנת 1970 היתה פחותה בהשוואה לזו של 1971.

3. בשנת 1971 היתה עלייה גדולה בתשואה על חיסכון. במספר תחומים ובפרט בחיסכון השקעה בדירות היתה עלייה גם בתשואה הריאלית. הגידול ברכישות דירות יכול להסביר חלק מההפרש בין ההכנסה והצריכה. הצריכה של שירותי דיור נוקפת ברובה על המלאי הקיים של דירות והרכישות השוטפות אינן נחשבות כצריכה, אלא כחסכון השקעה. מחירי הדירות עולים בקצב מהיר הרבה יותר ממחירי הצריכה, ומאז מלחמת ששת הימים אף הואץ קצב גדולם. לפיכך גדל סך ההוצאה (הנומינלית) על דירות בקצב מהיר יותר ולא איפשר גידול מהיר יותר של הצריכה הפרטית.

4. בשנת 1971 היתה עלייה מהירה מאוד בהעברות לפרטים מחו"ל (48 אחוזים ללא רנטות שמהן יש נטייה לצרוך גבוהה יותר). הנטייה לצרוך מהכנסות אלו נמוכה יותר (וכן הופיע חלק גדול מהכנסות אלו רק לקראת סוף השנה לאחר הפיחות).

3. הצריכה הפרטית, סך המקורות והיבוא — קשרי גומלין

מאז ההתאוששות מהמיתון הכלכלי מסתמנת מגמה ברורה של ירידה במשקל הצריכה הפרטית מסך המקורות. ירידה זו מבטאת את הגידול האיטי של הצריכה הפרטית יחסית לעלייה המהירה בצריכה הציבורית, ההשקעות המקומיות והיצוא. לתהליך זה נודעת חשיבות ביחס להשגת עצמאות כלכלית, שכן פירושו שחרור מקורות מהצריכה הפרטית לשימושים אחרים, ובעיקר ליצוא והשקעות יצרניות.

סך היבוא לצריכה פרטית (יבוא תשומות¹ ויבוא ישיר — סחורות ושירותים) עלה בקצב

¹ החישוב של התשומות הישירות והעקיפות מבוסס על מקדמי לוח תשומה-תפוקה, שנת 1965.

מהיר אך במקצת מזה של סך הצריכה הפרטית — 4.9 אחוזים (במונחים ריאליים) והסתכם בכ-660 מיליון דולר (במחירי 1968). הדבר התבטא בעלייה של כמחצית האחוז במרכיב הכולל של היבוא לצריכה הפרטית, וזאת לאחר ירידה של 8 אחוזים ב-1970. העלייה ביבוא היתה מהירה יותר ביבוא הישיר (6.4 אחוזים, בעיקר ביבוא השירותים) ופחותה ביבוא תשומות (4.3 אחוזים).

לוח ד' 2

הצריכה הפרטית, סך המקורות והיבוא, 1968 עד 1971

1971	1970	1969	1968
38.1	40.3	43.1	44.2
1.964	1.927	2.187	1.968
3.991	3.995	4.267	4.337
5.955	5.922	6.454	6.305
24.3	25.5	31.6	32.2

משקל הצריכה הפרטית מסך המקורות
(אחוזים, מחירים שוטפים)

מקדם יבוא מוצרים מוגמרים לצריכה
פרטית מסך הצריכה הפרטית (סנטים
ל"י, מחירי 1968)

מקדם יבוא תשומות לצריכה הפרטית
מסך הצריכה הפרטית (סנטים ל"י,
מחירי 1968)

מקדם סך היבוא לצריכה הפרטית
מסך הצריכה הפרטית (סנטים ל"י,
מחירי 1968)

משקל סך היבוא המיועד לצריכה פרטית
מסך היבוא למשק (אחוזים, מחירי 1968)

הצריכה הפרטית היא "דלת יבוא" בהשוואה לשאר השימושים. משקלה בסך המקורות הוא 38 אחוזים, בעוד שמשקל היבוא המיועד לצריכה הפרטית מסך היבוא הקטן יותר — 24 אחוזים. במקביל לירידת משקל הצריכה הפרטית בסך המקורות חלה ירידה (אפילו מהירה יותר) בחלק היבוא המיועד לצריכה פרטית מכלל היבוא למשק.

נתונים אלו אינם מתייחסים לשערי החליפין בפריטים השונים של היבוא המיועד לצריכה פרטית. בשערי החליפין אלו — כמו במסים, החלים על ייצור מקומי, המיועד לצריכה פרטית — ישנה דיפרנציאציה עצומה, דבר המקטין את יעילות המשק. בשנת 1971, כמו בשנים קודמות לא עשתה הממשלה דבר להקטנת הדיפרנציאציה במסים ובשערי החליפין.

4. חסכון משקי הבית ומרכיביו

בשנת 1971, כפי שהתברר כבר בסעיף הקודם, חלה עלייה גדולה מאוד בחסכון הסקטור הפרטי. עלייה זו היתה בחיסכון מההכנסה ממקורות פנים ומכל המקורות ללא נפקא מינה אם מילווה החובה הינם מס או חיסכון.

מאז היציאה מהמיתון ב-1967 ישנו שינוי בולט בנטייה לחסוך של הסקטור הפרטי. הנטייה הממוצעת לחסוך מההכנסה מכל המקורות היתה 24 אחוזים בין השנים 1960 עד 1965, עלתה לכ-30 אחוזים בשנים 1969—1970 והגיעה ל-35 אחוזים ב-1971. ייתכן, שאחרי הניסיון של

המיתון חל שינוי בטעמי הפרטים והם מעדיפים לחסוך יותר¹. אפשר, שהעלייה בנטייה לחסוך נובעת מההתייקרות המהירה (יחסית) של מחירי דירות, דבר שעודד (או חייב) הקצאה של חלק הולך וגדל מההכנסה הפנויה לרכישת דירות, שמשמעותו הגברת החיסכון.

העלייה בחיסכון היתה בכל המרכיבים. העלייה הבולטת היתה בחיסכון-השקעה בדיור. קצב גמר הדירות בשנת 1970 אינו שונה מזה שב-1971. אך אין בנתון זה כדי להעיד על סך התשלומים של משקי הבית על חשבון דירות. בשנת 1971 נמשכה עליית המחירים המהירה של הדירות, ואולי אף בקצב מהיר יותר מבעבר. בד בבד עם עליית מחירים חלה עלייה בסך הרכישות של דירות, ורכישה זו היתה הן מהסקטור הפרטי והן מהציבורי כאחד, וכן חל גידול בתשלומים מראש על חשבון דירות, שבנייתן תסתיים בעתיד.

בשנת 1971 היתה ירידה בחיסכון (התחשיבי) במוצרים בני קיימא. חיסכון זה הוא ההפרש בין סך רכישות מוצרים בני קיימא לבין צריכת שירותי המלאי. ב-1971 נראה, כי גבר ניצול המלאי, והרכישות לא עלו במידה מספקת (ראה להלן סעיף מוצרים בני קיימא). עם זאת, גם כאשר מתייחסים לצריכת מוצרים בני קיימא ולא לרכישתם, ישנה עלייה מהירה בנטייה התחשיבית לחסוך.

לוח ד' - 3

מרכיבים נבחרים של חיסכון הסקטור הפרטי, 1960 עד 1971

	ממוצע —1960 1965						
	1971	1970	1969	1968	1967	1966	
החיסכון הגולמי (מיליוני ל"י)	7,708	5,334	4,314	3,821	2,804	2,229	1,581
שיעור הגידול (אחוזים)	45	24	13	36	26	-4	17
נטייה ממוצעת לחסוך מהכנסה מכל המקורות (אחוזים)	36	31	29	29	26	22	24
נטייה ממוצעת לחסוך מכל המקורות ללא מילואים (אחוזים)	33	30	29	29	25	21	24
נטייה ממוצעת לחסוך ממקורות פנים (אחוזים)	28	24	23	22	20	16	16
נטייה ממוצעת לחסוך ממקורות פנים ללא מילואים (אחוזים)	24	22	23	22	19	15	16
חיסכון במוצרים בני קיימא	-52	293	771	22	-174	-9	146
החיסכון הגולמי לרבות החיסכון במוצרים בני קיימא (מיליוני ל"י, מחירי 70)	7,482	5,890	5,235	4,429	3,117	2,758	2,615
שיעור הגידול (אחוזים)	27	13	18	42	13	5	15
נטייה ממוצעת לחסוך (אחוזים)	38	34	33	30	25	23	26
גמר דירות (אלפי יחידות)	38	31	25	23	28	38	—
חיסכון בנכסים פיננסיים (מיליוני ל"י)	2615	1551	1282	1248	1079	801	—

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

¹ הכוונה לחסוך יותר בכל מצב, גם לו שררו אותם התנאים שהיו בשנים 1960 עד 1965.

מבין המרכיבים הפיננסיים ניתן לציין מספר עליות בולטות. גביית מילואות חובה גדלה בקצב מהיר ביותר: מ-390 מיליון ב-1970 ל-970 מיליון ב-1971. כפי שהוסבר בסעיף הקודם, מילואות אלו אינם וולונטריים, ויש בהם מרכיב מס ניכר (אומדן מוטת כלפי מטה של 30—35 אחוזים במילואה ביטחון ו-12—17 אחוזים במילואה חיסכון). עם זאת, חלק ממילואות אלו מהווה חיסכון למשקי הבית וזה, כאמור, גדל ב-1971 בשעור ניכר. החיסכון בפיקדונות לזמן קצוב גדל ב-1971 בשיעור ניכר (תוספת של 625 מיליון ל"י). כן היה גידול מהיר בזכויות נטו בקופות גמל. חלק ניכר מחיסכון זה אינו וולונטארי, שכן הוא קשור בהסכמים מפעליים וקבוציים, אך חלק ניכר מהתוספת הוא וולונטארי והוא נובע משיעורי התשואה הגבוהים, הנובעים בחלקם כתוצאה מהקלות במסים לחוסכים אלה.

5. מרכיבי הצריכה הפרטית

ב-1971 היתה עלייה מהירה יותר בצריכת שירותים (4.3 אחוזים לנפש) מאשר בצריכת סחורות (1.3 אחוז לנפש), אף על פי שמחירי השירותים עלו, כבעבר, בקצב מהיר יותר. מבין מרכיבי השירותים היתה עלייה מהירה בשירותים אחרים (6.1 אחוזים לנפש), ומשקלם בסך הצריכה הגיע ל-21 אחוזים במחירים שוטפים.

לוח 4' ד

הצריכה הפרטית של סחורות ושירותים על מרכיביה העיקריים, 1970 ו-1971

המשקל בסך הצריכה ב-1971	מחירים שוטפים		עלייה או ירידה (—) 1971- לעומת 1970	
	1970	1971	כמות	מחיר
(אחוזים)	(מיליוני ל"י)	(אחוזים)		
סחורות				
מזון	26.9	3,313.6	4.5	12.1
דלק, מאור וקרח	2.5	301.7	12.5	8.8
הנעלה, הלבשה וחפצים אישיים	9.5	1,209.5	3.5	9.8
מוצרים בני קיימא	9.0	1,157.2	1.3	11.6
מוצרים תעשייתיים אחרים	5.3	638.7	7.1	11.6
סך כל הסחורות	53.2	6,618.7	4.5	11.4
שירותים				
מלכ"ר	9.4	1,120.3	6.3	13.8
דיוור	16.8	1,912.8	5.9	19.9
שירותים אחרים ושונות	20.7	2,444.1	9.1	12.4
סך כל השירותים	46.8	5,477.2	7.4	15.3
סך כל צריכת הסחורות והשירותים *	100.0	12,095.9	5.8	13.2

* ההבדל בין נתונים אלה לבין סך הצריכה הפרטית הוא בכך, שהראשונים כוללים גם את התוספת למלאי ואת הצריכה נטו של זרים בארץ (למעט צריכת ישראלים בחו"ל).

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בין המוצרים היתה הקטנה ברכישה של מוצרים בני קיימא (2 אחוזים לנפש), אך במשך שנת 1971 הסתמן תהליך גידול ברכישות של מוצרים אלו. בסעיפי הנעלה, הלבשה וחפצים אישיים לא היה גידול בצריכה הריאלית לנפש. הצריכה לנפש של מזון, משקאות וטבק גדלה ב-1971 ב-1.7 אחוז, ומשקל הוצאה זו מכלל צריכת סחורות ושירותים (למעט צריכת זרים ושינוי מלאי) הגיע ל-27 אחוזים. בכך נמשכה מגמת הירידה ארוכת הטווח במשקל סעיף זה בכלל הצריכה (בשנים 1960 עד 1965 היתה ההוצאה על מזון, משקאות וטבק כ-33 אחוזים).

לוח ד' 5

הרכב הצריכה הפרטית במחירים שוטפים, 1960 עד 1971

(אחוזים)

	ממוצע					
	1971	1970	1969	1968	1967	1966
						1965
מזון, משקאות וטבק	27	27	28	29	31	30
מוצרים בני קיימא	9	10	12	9	7	8
מוצרים אחרים	17	18	17	18	16	17
שירותים	47	45	43	44	46	45
סך כל צריכת הסחורות והשירותים	100	100	100	100	100	100

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

א. מזון

הצריכה של מזון לנפש גדלה ב-1971, במונחים ריאליים, ב-1.2 אחוז, תוך עליית מחירים של 12.8 אחוזים. בהתחשב בגידול סך הצריכה הפרטית, עליית מחירי המזון והגידול המהיר בצריכת מזון לנפש ב-1970 (4.5 אחוזים לנפש) — העלייה בצריכת מזון לנפש הינה מהירה במקצת, אך אינה חורגת מתחום הסבירות.

במוצרי קמח ודגנים היתה עלייה של 1.9 אחוז בצריכה הריאלית לנפש. העלייה התרכזה בלחם ומצות (גידול של 2.7 אחוזים לנפש) ובאורז (6.7 אחוזים לנפש), בעוד שבמוצרים שגמיר שות ההכנסה שלהם גבוהה יותר, כגון מוצרי קונדיטוריה, ביסקוויטים וכו', גדלה הצריכה בצורה איטית יותר (0.5 אחוז לנפש).

הצריכה של בשר ומוצריו היא המרכיב הגדול ביותר בהוצאה על המזון, ומשקלה מגיע ל-26 אחוזים. ב-1971 היתה עליית מחירים מהירה בבשר ומוצריו. עלייה זו נבעה בעיקרה מהתייקרות בחו"ל של הבשר הקפוא (בשיעור 33 אחוזים). לפיכך קטנה ההוצאה של בשר זה ב-16 אחוזים והוגבר הביקוש לבשר טרי ועופות. כיוון שהיצע הבשר הטרי המקומי הצטמצם, נענה הביקוש ע"י הגדלת היצע העופות (תוספת של 11 אחוזים לנפש) תוך עלייה של 15 אחוזים במחירים (ראה גם פרק י', "החקלאות", להלן).

הצריכה הריאלית של דגים לנפש גדלה ב-1971 ב-5 אחוזים, אף כי עלו מחיריהם היחסיים. נראה, שהדגים הינם תחליפים לבשר, וכיוון שמחירי היחסיים של האחרון עלו והכמות הנצרכת ממנו קטנה, עלתה צריכת הדגים לנפש.

השינויים בצריכה הריאלית של מוצרי מזון נבחרים, 1971

(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) היחסית במחירים *	גידול בכמות לעומת 1970	משקל בסך צריכת המזון	
-5.2	4.9	10.8	מוצרי קמח ודגנים
7.5	2.3	26.4	בשר ומוצריו
4.1	8.3	3.9	דגים ומוצרי דגים
2.9	0.9	4.9	ביצים
-4.5	6.4	9.9	חלב ומוצריו
-5.8	10.7	3.1	שמני מאכל
-1.3	-0.4	13.3	פירות טריים
-1.4	3.2	11.8	ירקות טריים
-3.0	8.3	6.6	סוכר ומוצריו
-0.9	12.1	3.2	תה, קפה וקקאו
-4.8	7.4	5.9	פירות, ירקות מעובדים ושונות
—	4.1	100.0	סך כל המזון

* השינוי במחיר הסעיף מחולק בשינוי המחירים של סך כל המזון.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מחירי הביצים, הנתונים תחת פיקוח ממשלתי, הועלו ב-1971 ב-16 אחוזים; זו היא עלייה של כ-4 אחוזים במחירים היחסיים של הביצים (לעומת התייקרות סך המזון), ועל כן קטנה הצריכה של ביצים לנפש ב-2.1 אחוזים.

הצריכה לנפש של חלב ומוצריו גדלה ב-1971 בקצב מהיר יחסית — 4.4 אחוזים — הודות לירידה במחיריהם היחסיים. גם ב-1971 נמשכה המגמה ארוכת הטווח של גידול איטי יותר בשיווק החלב בהשוואה לעלייה במוצרי חלב. אולם בגלל עלייה איטית יותר של מחירי החלב נחלשה מגמה זו ב-1971.

הצריכה לנפש של שמני מאכל גדלה ב-1971 ב-8 אחוזים תוך ירידה במחירים היחסיים. עלייה בשיעור 6 אחוזים חלה בצריכה הריאלית של מרגרינה לנפש. גידול זה ניתן לזקוף לעלייה האיטית יחסית במחירים של מוצרי מרגרינה (6 אחוזים) בהשוואה לעלייה המהירה של 20 אחוזים במחירי החמאה, שהיא מוצר תחליפי (הצריכה לנפש של חמאה ירדה, במונחים ריאליים, ב-10 אחוזים).

... בפירות טריים היתה ירידה של 3.5 אחוזים בצריכה לנפש ב-1971. ירידה זו נובעת בחלקה הגדול מצמצום בהיצע לשווקים, ובחלקה — מאי גידול מספיק בביקוש לפירות.

הצריכה הריאלית לנפש של ירקות טריים לא גדלה ב-1971. הדבר נובע מגידול בשיווק של תפוחי אדמה בעוד ההיצע של שאר ירקות קטן. הקטנה זו בהיצע נבעה בעיקרה מתנאי אקלים שגרמו לצמצום ההיצע בעונת החורף.

ב. משקאות, סיגריות וטבק

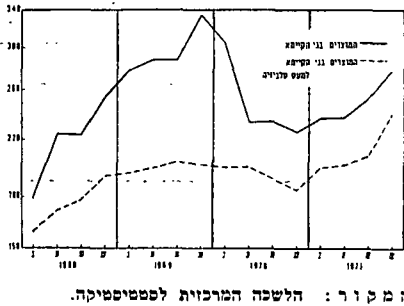
הצריכה הריאלית לנפש של משקאות גדלה ב-5 אחוזים ב-1971. הגידול היה מהיר יותר במשקאות קלים (6.3 אחוזים) ואיטי במשקאות חריפים (4.1 אחוזים). מבין המשקאות החריפים היתה ירידה ריאלית של 20 אחוזים בצריכה של משקאות חריפים מחו"ל, כנראה, בגלל התייקרותם ב-1971.

למרות התעמולה נגד עישון היה ב-1971 גידול מהיר בצריכה לנפש, בשיעור 7 אחוזים. הגידול היה מהיר יותר בצריכת סיגריות ואיטי משהו במוצרי טבק. בגלל השפעת ההכנסה נמשך גם השנה המעבר לסיגריות מייצור מקומי (גידול בשיעור 16 אחוזים לנפש), בעוד צריכת סיגריות זולות ירדה ב-17 אחוזים לנפש. גורם נוסף, שתרם להאצת גידול צריכת הסיגריות היקרות הוא עליית מחירי סיגריות מיבוא (עלייה של 8 אחוזים) דבר שהביא לצמצום צריכתן לנפש בכ-5 אחוזים.

ג. מוצרים בני קיימא

דיאגרמה ד' 2

צריכת המוצרים בני הקיימא,
1971—1968
(מיליוני ל"י)

בכלל מרכיבי הצריכה הפרטית היה הגידול ברכישת מוצרים בני קיימא האיטי ביותר — עלייה ריאלית של אחוז אחד (המהווה ירידה של 2 אחוזים ברכישות הריאליות לנפש). עם זאת שינוי מגמת הרכישות במשך שנת 1971 בולט יותר במוצרים אלה מאשר בכלל הצריכה. הרכישות של מוצרים בני קיימא במחצית השנייה של 1971 היו גבוהות ב-14 אחוזים מהתקופה המקבילה ב-1970, ואם ננכה ממוצרים אלו את רכישות מקלטי טלוויזיה, שעליהם פעלו גורמים מיוחדים (מוצר אופנתי), תהיה העלייה בין מחציות השנים 1970 ו-1971 גבוהה יותר — 19 אחוזים.

הגורמים המשפיעים על רכישת מוצרים בני קיימא שונים במידה רבה מהגורמים המשפיעים על צריכת שאר המוצרים והשירותים של הצריכה הפרטית. בגלל אי התחלקות ואי קיום שוק

לוח ד' 7

השינויים בצריכה הריאלית של מוצרים בני קיימא, 1960 עד 1971
(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						משקל ב-1971	ממוצע 1960 עד 1965
1971	1970	1969	1968	1967	1966		
—1	6	15	46	—20	—5	37	20
—6	—22	54	91	—17	—8	45	15
37	—36	45	77	—20	—15	19	16
2	—16	38	70	—19	—8	100	18

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

נרחב ומשוכלל של שכירת שירותי מוצרים בני קיימא חייבים משקי הבית, הרוצים ליהנות משירותי המוצרים בני הקיימא, לרכוש את המוצרים בשלמותם, דבר המהווה בפועל רכישה של "מלאי" שירותים — מלאי, שיספק שירותים במשך כמה שנים מיום הרכישה.

ההפרדה בין צריכת שירותי מוצרים בני קיימא ורכישתם מאפשרת למשקי הבית מידה מסוימת של חופש בעתות הרכישות. נראה, שהרכישה המהירה של מוצרים בני קיימא במחצית השנייה של 1971 קשורה בציפיות לעלויות מחירי מוצרים אלו בעקבות הפיחות. כזכור, פעלה הממשלה למכירת המלאי הקיים במחירים שמלפני הפיחות. כתוצאה מכך נוצרה ודאות לגבי עליית מחירים, והחלה רכישה מהירה. גידול זה ברכישות נסתייע בנוזלות הרבה במשק, שאיפשרה קבלת אשראי.

הרכישה של ריהוט קטנה ב-1971 באחוז אחד תוך עליית מחירים של 11 אחוזים. הקטנה זו נראית תמונה במקצת, וייתכן שהיא נובעת מטעויות מדידה. אפשר להעלות שני מקורות אפשריים לטעות — הערכת חוסר של תפוקת נגריות קטנות ואי הכללת יבוא עולים באומדני הצריכה (בהתאם להגדרות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). יבוא עולים בסך הצריכה הפרטית אינו משמעותי, אך כיוון שיבוא זה מתרכז במוצרים בני קיימא, השפעתו על סעיפים אלה גדולה.

בציוד למשקי הבית חלה ירידה של 5.5 אחוזים ברכישה תוך עליית מחירים מתונה של 7 אחוזים. הירידה התרכזה ברכישת טלוויזיות (30 אחוזים), בעוד ששאר מוצרי ציוד למשקי הבית עלו ב-12 אחוזים. הירידה ברכישות של מקלטי טלוויזיה (שהיו בשנת 1971 29 אחוזים מרכישות ציוד למשקי הבית) נמשכת כבר שנתיים ונובעת מרמת הרכישה הגבוהה בשנים 1967—1969 עת החלה הטלוויזיה הישראלית בשידוריה. משנת 1967 עד 1971 גדל אחוז משקי הבית, שבבעלותם מקלטי טלוויזיה, מ-5 ל-60 אחוזים. ברור, שאין לצפות בעתיד לעלייה מהירה באחוז משקי הבית שירכשו טלוויזיה, כך שהרכישה השוטפת לא תגדל או אף תקטן.

מבין שאר המוצרים של ציוד למשקי הבית היתה עלייה מהירה (40 אחוזים) ברכישות של מכונות כביסה, העלייה נובעת מגידול הרכישות מיבוא, בעוד שהשיווק מייצור מקומי קטן במקצת.

עלויות מהירות אחרות היו ברכישות של תנורי נפט (66 אחוזים) עקב הכנסת דגמים חדשים לשוק, מזוגני אוויר ומאווררים. ירידות היו ברכישות מקלטי רדיו, כיריים ותנורי חשמל.

רכישת כלי רכב אישיים גדלה ב-1971 בשיעור מהיר ביותר (38 אחוזים), ושיעור המשפחות שברשותן כלי רכב, גדל מ-15.4 אחוזים ב-1970 ל-18.2 אחוזים ב-1971.¹ הגידול ברכישות התרכז ברביע הראשון והאחרון של השנה והיה מלווה בעליית מחירים של כ-22 אחוזים — עלייה הנובעת מהתייקרויות בחו"ל, העלאות מסים ופיחות. נראה, ששני גורמים עיקריים פעלו להגברת רכישת כלי רכב — הראשון — בשנת 1970 היתה ירידה ניכרת ברכישות (36 אחוזים) וחלק מהרכישה ב-1971 נועד ל"השלמת המלאי". הגורם השני הוא צורת השכר הנהוגה עתה במשק, לפיה ניתנות תוספות שכר, בין השאר, ברכישות רכב לעובדים והחוזרי הוצאות, שנעשו, כביכול, ברכבו של העובד בגין עבודתו. גורם זה מעודד רכישת רכב.

ה. מוצרים תעשייתיים אחרים

הצריכה הריאלית לנפש של הנעלה, הלבשה וחפצים אישיים לא גדלה כלל ב-1971. כזכור, ב-1970 היתה העלייה בסעיף זה מהירה למדי (גידול ריאלי של 12 אחוזים לנפש) ולא היתה מוסברת בשלימות. ייתכן שהדבר נובע מהטיות באומדנים, כך ששנת 1970 מוטיית כלפי מעלה ו-1971 — כלפי מטה.

ההוצאות על "מוצרים אחרים" גדלו ב-1971 ב-3.8 אחוזים (גידול ריאלי לנפש). הגידול נובע מהעלייה בתמריקים, תרופות וצורכי משק בית (11 אחוזים), בעוד שצריכת ספרים ועיתון-

¹ ראו לתזכור ולציין, כי גם אומדן זה אינו כולל יבוא מכונות עבור עולים.

לוח ד' 8

אחוז משקי הבית שבבעלותם מצרכים בני קיימא נבחרים, 1966 עד 1971

שנה	מקרה חשמלי	מכונות כביסה	רדיו * רדיו	רדיו (כולל טרנויסטור)	טרנויסטור	טלביזיה	שואב אבק	רשם קול	מכונות פרטיות	טלפון
1966	80.1	29.5	79.2		40.3	3.4	14.1	6.1	10.5	—
1967	82.9	31.8	74.0		50.2	4.9	18.1	9.2	13.3	—
1968	85.6	35.2	73.1		57.9	10.5	19.2	9.2	13.1	—
1969	88.6	38.7		89.7		30.0	21.2	11.6	13.9	31.0
1970	88.9	42.8		89.9		49.7	20.5	11.9	15.4	34.8
1971	90.6	46.2		89.4		59.7	21.1	13.8	18.2	37.9

* רדיו חשמלי אחד בלבד. החל מ-1966 נערכה הפרדה בין מקלט רדיו לטרנויסטור.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ; סקרי ציור בית, יולי-ספטמבר.

נים קטנה ב-16 אחוזים לנפש. נראה, שהירידה נובעת משינוי בהרגלי הקריאה בעקבות הכנסת הטלוויזיה.

ה. שירותי דיור

הצריכה של שירותי דיור מהווה בחלקה הגדול זקיפה על פי המלאי הקיים של דירות — בבעלות עצמית ובדמי מפתח. הרכישות השוטפות של דירות אינן מתבטאות בצורה ישירה באומדן שירותי הדיור, אלא דרך השפעתן על השינוי במלאי הדירות, ואם המדובר ברכישת של דירה שאינה גמורה, אין הדבר מתבטא כלל. מסיבה זו אין השינויים בסעיף זה משקפים את ההתפתחות השנתית השוטפת בשוק הדירות.

הצריכה הריאלית לנפש של שירותי דיור עלתה ב-2.9 אחוזים בהשוואה לגידול של 2.5 אחוזים ב-1970. המחירים של שירותי דיור עלו ב-1971 בקצב מהיר — 20 אחוזים, עם זאת נראה, כי בגלל שיטת האמידה מוטה אומדן עליית המחירים כלפי מטה.

ו. שירותים אחרים

שירותים אחרים הם סך השירותים, למעט שירותי מלכ"ר ודיור. למעשה, מהווים "השירותים האחרים" את הרוב המכריע של שירותים הנצרכים בקנייה שוטפת בשוק, ולכן יתבטאו שינויים בהכנסה בצריכת "שירותים אחרים" יותר מאשר בצריכת מלכ"ר או שירותי דיור. מאידך גיסא, כולל סעיף זה צריכת שירותים. מצד תיירים — דבר המטה את האומדן כלפי מעלה.

ב-1971 גדלה הצריכה הריאלית לנפש של "שירותים אחרים" בקצב מהיר, יחסית לשאר מרכיבי הצריכה — 6.1 אחוזים; אולם גידול זה מייצג בחלקו את ההתרחבות הניכרת בהיקף התיירות בשנת 1971. סעיפים, בהם יש לתיירים משקל רב (אך מסיבות טכניות לא ניתן להפרידם), גדלו בקצב מהיר (שירותי אירוח ב-16 אחוזים לנפש ושירותי תיירות ב-28 אחוזים. משקל שני סעיפים אלה בסך השירותים האחרים הוא כרבע). שירותי טלפון גדלו בשיעור מהיר למדי — 13 אחוזים לנפש, ואחזקת כלי רכב אישיים ב-10 אחוזים. עליות אלו קשורות, כנראה, בצורת מתן הטבות בשכר.